

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

СЕРІЯ:

ІСТОРІЯ

ВИПУСК 11

ВІННИЦЯ
2006

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

СЕРІЯ:

ІСТОРІЯ

ВИПУСК 11

За матеріалами Міжнародної наукової конференції
«Національна інтелігенція в історії та культурі України
в XIX-XXI століттях».

26-27 жовтня 2006 р.

ВІННИЦЯ
2006

УДК 9

ББК 63.3(0)

Н-34

Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. XI. Серія: Історія: Збірник наукових праць /За заг. ред. проф. П.С. Григорчука – Вінниця, 2006. – 398 с.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського від 20 вересня 2006 р. (протокол № 2)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

П.С. Григорчук – кандидат історичних наук, професор (відповідальний редактор);
Л.В. Баженов – доктор історичних наук, професор;
В.П. Газін – доктор історичних наук, професор;
В.М. Даниленко – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України;
М.А. Журба – доктор історичних наук, професор;
М.М. Кравець – доктор історичних наук, професор;
О.П. Реєнт – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України;
Ю.І. Поп – доктор історичних наук, професор;
С.І. Дровозюк – доктор історичних наук, професор;
В.О. Корнієнко – доктор політичних наук, професор;
О.К. Струкевич – доктор історичних наук, професор;
Ю.А. Зінько – кандидат історичних наук, доцент (відповідальний секретар);
О.А. Мельничук - кандидат історичних наук, доцент.

Адреса редакційної колегії: 21001, м. Вінниця, вул. Острозького, 32,
Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського.
Інститут історії, етнології і права. Тел. 26-71-33.

Відповідальні за випуск: П.С. Григорчук, Ю.А. Зінько.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

В.П. Шевчук – доктор історичних наук, професор;
В.І. Кучер – доктор історичних наук, професор;

Національна інтелігенція у ХІХ ст. – початку ХХ ст. та її участь у визвольних змаганнях в Україні у 1917-1920 рр.

Дмитренко А.П.

ВНЕСОК ПРОФЕСОРСЬКО–ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ (1863-1884 РР.) 57

Ятищук О.В.

Г. Ф. КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО ТА ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ СЛОБОЖАНЩИНИ 61

Шамара С.О.

УЧАСТЬ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. 66

Двоїнінова О.В.

РОЛЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В КООПЕРАТИВНОМУ БУДІВНИЦТВІ УКРАЇНИ ПОЧАТКУ ХХ СТ. 69

Фареній І.А.

МИКОЛА ПЕТРОВИЧ БАЛЛІН – ІДЕОЛОГ КООПЕРАТИВНОГО РУХУ ПОРЕФОРМЕНОЇ ДОБИ (1860-ТІ – 1890-ТІ РР.) 74

Сторожук А.І.

СПАДКОЄМНА ТВОРЧА ЛІНІЯ ДВОХ СВІТОВИХ НАУКОВЦІВ: І. ФРАНКО – К. КВІТКА 77

Гавліч І.Б.

КОСТЬ ЛЕВИЦЬКИЙ – ЛІДЕР КООПЕРАТИВНОГО РУХУ СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. 81

Козинець І.Ю.

РОЗВИТОК ОСВІТИ НА ВОЛИНІ ЗА ДОБИ ГЕТЬМАНАТУ П.СКОРОПАДСЬКОГО .. 85

Семенко Л.І.

УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ ДИРИГЕНТА ПОЛІКАРПА БІГДАША-БОГДАШЕВА 91

Барнасюк О.С.

КНЯГИНЯ М.Г. ЩЕРБАТОВА В ІСТОРІЇ М.НЕМИРОВА 96

Миронюк М.В., Степанчук Ю.С.

ПРОФЕСОР ПРАВА О. М. БОГДАНОВСЬКИЙ І ВІННИЧЧИНА 99

Понедільник Л.А.

ЄВГЕН ЧИКАЛЕНКО – МЕЦЕНАТ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ 101

Стрижова І.А.

ВНЕСОК ПРОФЕСОРІВ НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ У ПАМ'ЯТКООХОРОННУ СПРАВУ ІІ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ. 104

Мезга Н.Н.

Серія: ІСТОРІЯ

РОЛЬ М.В. ДОВНАР-ЗАПОЛЬСЬКОГО В БЕЛОРУССКО-УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕГОВОРАХ 1918 Г.	108
<i>Матейко Р.М.</i>	
УКРАЇНСЬКА МОЛОЧАРСЬКА КООПЕРАЦІЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ЯК ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНЕ ЯВИЩЕ (1904 – 1939 РР.)	112
<i>Гончарова Н.О.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ УЧНІВСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	117
<i>Корновенко С.В.</i>	
УЧАСТЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У РОЗРОБЦІ ДЕНІКІНСЬКОГО ПРОЕКТУ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ	122
<i>Очеретяний В.В.</i>	
ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ М.А. СЛАВИНСЬКОГО В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТА ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО	125
<i>Грачевська Т.О.</i>	
ПАНАС ФЕДЕНКО В УКРАЇНСЬКІЙ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 – 1920 РР.: ПОДІЇ ТА ОЦІНКИ	130
<i>Акімов Ф.І., Бондаренко Д.Я.</i>	
УКРАЇНСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ І ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРОБУДЖЕННЯ ТА «ІДЕАЛЬНОЇ ВІТЧИЗНИ» В 1917 Р.	134
<i>Білоус С.В.</i>	
ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО У ВЗАЄМИНАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТА ТИМЧАСОВОГО УРЯДУ РОСІЇ (БЕРЕЗЕНЬ-ЖОВТЕНЬ 1917 Р.)	139
<i>Петришина Л.В.</i>	
ЖІНОЧИЙ РУХ В УКРАЇНІ У 1917 Р.	145
<i>Горбатюк М.В.</i>	
АНДРІЙ НІКОВСЬКИЙ – РЕДАКТОР ГАЗЕТИ “НОВА РАДА”	150
<i>Поп Ю.І., Кравчук О.М.</i>	
ПЕРШИЙ ГУБЕРНАТОР ЗАКАРПАТТЯ: ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ Г. ЖАТКОВИЧА В 1918 – 1921 РР.	159
<i>Прищеп О.П.</i>	
Г. КОСМІАДІ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ МІСТА РІВНОГО ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1920 РР.	166
<i>Сорочан Н.А.</i>	
КОМІСАРИ НАРОДНОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ШКІЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ В УНР ЗА ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ (ГРУДЕНЬ 1918 Р. – ЛИСТОПАД 1920 Р.)	170
<i>Соломонова Т.Р.</i>	
КНИГОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ПЕРІОДУ “ВОЄННОГО КОМУНІЗМУ”	175
<i>Саранча Г.В.</i>	

А. Ярошевич був прихильником інтенсифікації сільського господарства. Вважав за необхідне піднімати культурний, агротехнічний, економічний рівень села. Без цього, на його думку, державність, яку намагалися будувати білогвардійці, приречена на невдачу¹⁷. Він наполягав на тому, що влада повинна тісніше співпрацювати із селянством, уважніше прислухатися до його настроїв, враховувати їх у внутрішньоекономічній політиці. Як і його колеги, закликав не зволікати не лише із розробкою, а й із реалізацією земельної реформи¹⁸.

Одним із актуальних питань, в обговоренні якого активну участь взяли банкіри, була проблема методів оцінювання угідь, відчужених у великих землевласників, що підлягали продажу селянам. До революції застосовувалися різні підходи, сутність котрих зводилася до визначення чистої прибутковості десятини за 3-5 років, котра капіталізувалася у певний відсоток. Проведені у такий спосіб підрахунки корелювалися регіональними ринковими цінами на землю. Однак за умов, що склалися в аграрному секторі Наддніпрянщини у 1919 р., такий підхід нереально було застосувати. З іншого боку, без оцінювання землі унеможлилювалися як її продаж, так і проведення власне земельної реформи. Як вихід із такого замкненого кола, працівники Державного земельного банку запропонували за критерій оцінювання взяти родючість ґрунту. Їхній варіант підрахунків зводився до наступного; на підставі збережених у маєтностях великих землевласників, угіддя котрих підлягали відчуженню, записів щодо врожайності за останні роки вивести середні показники. Потім середні тверді ціни на продовольство перемножити на середню врожайність, це й була середня валова прибутковість десятини. Вирахувавши із цього показника витрати, пов'язані з обробітком ґрунту, закупівлею насінневих фондів тощо, отримували чисту прибутковість землі, а шляхом капіталізації – її вартість. У випадку відсутності таких записів працівники банку радили залучати дані статистики або інші джерела та на їхній основі здійснювати підрахунки¹⁹. Наведена вище методика визначення вартості землі, що продавалася, була покладена в основу денікінського проекту земельної реформи.

Отже, інтелігенція України (журналісти, професори-економісти, банкіри) хоча й опосередковано, але зробили свій внесок у розробку проекту земельної реформи А. Денікіна. Одні з них (журналісти) формували громадську думку, знайомлячи всіх зацікавлених із станом справ у сільському господарстві, змістом, сутністю нововведень, що планувалися, критикуючи владу за зволікання. Представники влади реагували на найзлободенніші тогочасні проблеми, які у своїх публікаціях порушували журналісти, вживаючи необхідних заходів. Інші (професори-економісти, банкіри) вносили конкретні пропозиції щодо механізму обрахунку вартості землі, необхідності інтенсифікації сільського господарства. Окремі положення, які висловили професори-економісти, банкіри були враховані членами земельної комісії під час вироблення остаточного варіанта проекту земельної комісії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Радченко Л. Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917-1920-х років. – Харків, 1996; Козерод О. Историографические проблемы белого движения на Украине. – Харків, 1998; Солдатенко В. Стан історіографічної розробки та актуальні проблеми дослідження історії Української революції // Український історичний журнал. – 1999. – № 1; 1999. – № 2; Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. За редакцією Л. Зашкільняка. – Львів: Львівський університет імені Івана Франка, 2004; 2. Обращение власти к населению // Таврический день. – 16-29. 6. 1919. – № 2; 3. Невич Ив. Земля // Вечерние огни (далі – В. О.). – 27. 09. – 1919. – № 34; 4. Невич Ив. Успокойте тыл // В. О. – 16. 10. – 1919. – № 50; 5. Приказ Главнокомандующего Катеринославскому, Харьковскому, Полтавскому, Курскому, Киевскому и Черниговскому губернаторам // В. О. – 9.09. – 1919; 6. Невич Ив. Деревня и Добровольческая армия // В. О. – 19. 10. – 1919. – № 53; 7. Запрещение бесплатных реквизиций // В. О. – 22. 11. – 1919. – № 79; 8. Шульгин В. Тыл отстает от фронта // Киевлянин (далі – К.). – 1. 9. 1919. – № 10; 9. Шульгин В. Не обижайте село // К. – 13. 9. 1919. – № 20; 10. Шульгин В. Земли и воли // К. – 24. 10. 1919. – № 50; 11. И. О. Земля – народу // В. О. – 30. 09. 1919. – № 36; 12. Воблий К. Земельная реформа и валютный вопрос // Киевская жизнь (далі – К. Ж.). – 10. 10. 1919. – № 34; 13. Плетнев В. Что даст Добровольческая армия крестьянству // Заря России (далі – З. Р.). – 17. 9. 1919. – № 1; 14. Заря России (далі – З. Р.). – 17. 9. 1919. – № 1; 15. И. О. Земля – народу // В.О. – 30. 9. 1919. – № 36; 16. Ярошевич А. Земля и деревня // К. Ж. – 12. 9. 1919. – № 16; 17. Ярошевич А. О земельной реформе // К. Ж. – 20. 9. 1919. – № 21; 18. Ярошевич А. В ожидании земельного закона // К. Ж. – 28. 11. – 1919. – № 74; 19. Будберг. Цели и задачи Государственного земельного банка // Южный край. – 30. 10. 1919. – № 118.

В.В. Очеретяний

**ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ М.А. СЛАВИНСЬКОГО В ПЕРІОД
УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТА ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО**

Дана стаття висвітлює громадсько-політичну діяльність визначного українського історика, етнологі літератора, перекладача, публіциста, поета-націолога та дипломата Максима Антоновича Славинського.

Актуальність даної статті полягає у висвітленні громадсько-політичної діяльності інтелігента, ім'я якого було викреслене з української історії наприкінці 20-х років

Історіографія з даної проблеми не вирізняється своєю різноманітністю через упереджене ставлення до М. Славинського радянської ідеології та історії, яка викреслила його як буржуазного націоналіста зі свого наукового обігу. Тому публікацій, присвячених безпосередньо М. Славинському та його діяльності, вкрай мало, і здебільшого вони мають біографічний характер. Серед них слід виділити дослідження В. Верстюка, Т. Осташко, А. Болаболеченка, Г. Стрельського, Р. Скорульської, Р. Харчук та загальноісторичні праці Д. Дорошенка.¹

Період національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. у житті та діяльності М.А. Славинського відзначився вагомим проривом в утвердженні державно-правової й національної роботи, яку він здійснював. Здобувши політичний досвід в період правління Тимчасового Уряду на посаді голови Особливої наради з питань розробки обласної реформи на правах міністра, як політик він відстоював національні інтереси України на мирних переговорах з більшовиками влітку 1918 р., будучи головою Політичної комісії. Дипломатична діяльність М. Славинського як надзвичайного представника Української Держави при уряді Всевеликого Війська Донського Отамана П. Краснова увінчалась врегулюванням територіальних спорів, що виникли між Українською Державою та Доном. Перебуваючи на посаді Міністра праці Української Держави в другому уряді Ф. А. Лизогуба, М. А. Славинський працював над створенням фабрично-заводського законодавства, яке б забезпечувало передовсім інтереси держави та відповідало тогочасним тенденціям суспільного розвитку цивілізованих європейських країн.

Лютнева демократична революція 1917 р. застала М.А. Славинського у Петрограді, де він займався журналістикою, друкуючись у таких виданнях, як «Вестник Европы», «Жизнь», «Речь» та інших. Після падіння самодержавства М. А. Славинський, як і інші представники української інтелігенції, що мешкали у російській столиці, активно включився у суспільно-політичне життя. Українська громада Петрограду підтримала вимогу Центральної Ради щодо надання Україні широкої національно-територіальної автономії у складі Російської республіки і з цією метою створила у березні 1917 р. «Український комітет», який репрезентував Українську Центральну Раду перед Тимчасовим урядом Росії.

Українці Петрограда розпочали активну діяльність на підтримку політичних починань Української Центральної Ради. У російській пресі повідомлялось про прийом української делегації князем Г. Львовим: «17 березня Прем'єр - міністр Г.Е. Львов прийняв українську делегацію у складі представників петроградських груп союзу українських поступовців, українських студентів... Делегати А. Лотоцький, М.А. Корчинський, М.А. Славинський, студент Чечель і члени Ради Солдатських і Робітничих депутатів Гайдар і Лобода виклали вимоги тих практичних заходів, які увійшли в пам'ятну записку і здійснення яких визнається ними необхідним до скликання Установчих Зборів»². Делегація повідомила міністра, про утворення 19 березня 1917 р. «української ради в Петрограді», до якої увійшли українські політичні, громадські і культурно-національні організації, а саме: Товариство Українських Поступовців, Українська соціал-демократична робітничка партія, Український революційний комітет, Ради Робітничих і Солдатських депутатів, спілка «Громада», товариства ім. Т. Шевченка, Українське літературно-художнє товариство й Українське прес-бюро. До складу вибраного радою Комітету увійшли А. Лотоцький – голова, М.А. Корчинський – товариш голови, М.А. Славинський, Г.К. Голоскевич³. Про свою діяльність у складі Українського комітету М.А. Славинський розповідав під час допитів у Лук'янівській в'язниці НКДБ УРСР після свого арешту у 1945 р. у Чехословаччині. Він пояснив: «Ми визнавали Тимчасовий буржуазний уряд Росії вважаючи, що воно дозволить дати українцям автономію в межах Росії і почали співпрацювати з ними»⁴. Висвітлюючи свою роботу в Українському комітеті М. Славинський зазначив: «Я написав кілька статей про політику Тимчасового уряду, критикував його за повільність у вирішенні деяких основних питань і хвалив за те, що воно надало широкі свободи. Ці статті я розміщував в есерівській газеті «Речь» й в кількох провінційних газетах»⁵. Український комітет допомагав в організації переїзду українців з російської столиці в Україну. М. Славинський, зокрема, «займався видаванням паспортів українцям, що їхали з Петербурга на Україну і особисто від імені комітету підписував ці паспорти»⁶. На початку літа 1917 р. М. А. Славинського, що мав значний авторитет серед українців Петрограда, за пропозицією О. Керенського, призначають головою

Особливої наради з питань розробки обласної реформи на правах міністра. Як фахівець у галузі права та етнології М. Славинський мав розробити проект устрою федеративної Російської держави, «узгодивши виявлені деякими областями Росії потреби в автономних формах управління з інтересами інших областей, які таких вимог не висували, а також із інтересами державної цілості»⁷. У цьому проекті мало бути визначено, яким областям потрібно надати автономію. М. Славинський не встиг розробити проект через більшовицький переворот, але подав загальний нарис реформи та її основні засади⁸.

М.А. Славинський був повноважним представником Тимчасового уряду на 3'їзді представників народів та областей, які прагнули до федеративної перебудови Російської республіки, що проходив в Києві 8 – 15 вересня 1917 р., де відстоював державницьку концепцію перебудови Російської республіки на принципах федералізму. Пізніше у власноручних свідченнях у НКДБ УРСР М.А. Славинський зазначив, що, працюючи на державній посаді, мав за мету «запропонувати проект Федеративної Російської держави, вказавши, яким областям надати автономію»⁹. Відкриваючи з'їзд представників народів та областей, які прагнули федеративного устрою Росії, М. Славинський заявив, що Тимчасовий уряд «не вважає себе у праві перед Установчими Зборами проголосити федеративний устрій, але він не перешкоджає всякій роботі на місцях, яка стремить до утворення не тільки автономного, але й федеративного ладу»¹⁰. Ця діяльність допомогла М. Славинському здобути досвід роботи у сфері міжнародних відносин. Тому наприкінці вересня 1917 р. М. Славинського було обрано членом Тимчасової Ради Російської республіки (Предпарламенту) на Московській Демократичній нараді¹¹.

Наприкінці 1917р. – на початку 1918 р. М. А. Славинський визначився у своїх політичних поглядах і вступив до лав Української партії соціалістів-федералістів»¹². УПСФ прагнула скористатись проголошеним більшовиками правом націй на самовизначення аж до відокремлення і створення незалежної України. Тому М. Славинський як представник партії та Українського комітету надалі репрезентував Українську Центральну Раду, але вже перед урядом Радянської республіки. На допитах в НКДБ УРСР М.А. Славинський розповідав: «Український Комітет» у Петрограді, членом якого був я, продовжував роботу по переселенню українців з Петрограду»¹³. Підкреслюючи прихильне ставлення більшовиків до національного питання, наголошував: «Тимчасовий уряд дозволяв виїзд, а Радянський уряд пропонував навіть спеціальні вагони для від'їзду на Україну»¹⁴.

Лояльність більшовиків у національному питанні була недовгою, навесні 1918 р. вони розпочали переслідування у Петрограді української інтелігенції. М. Славинський був змушений поспіхом залишити більшовицьку столицю. Рятуючись від переслідування, він переїжджає до Києва. Про це на допитах в НКДБ УРСР М. Славинський заявляв: «Я приїхав в Київ в травні 1918 р., коли, запрошені Центральною Радою німці розігнали її і поставили при владі Гетьмана Скоропадського»¹⁵. У Києві М. А. Славинський займався переважно літературно-журналістською працею, публікуючи свої статті на сторінках кількох періодичних видань, зокрема у газетах «Нова рада» та «Відродження».

За часів Української Держави на чолі з Гетьманом П. Скоропадським М.А. Славинський працював у різних урядових структурах.

Як правник, М. Славинський брав участь у роботі урядової комісії щодо підготовки нового законопроекту «Про українське громадянство». До складу комісії, яка мала розробляти цей документ, входили міністр внутрішніх справ Ф. Лизогуб, міністр закордонних справ Д. Дорошенко, міністр освіти М. Василенко, міністр юстиції М. Чубинський, ректор Київського університету професор Е. Спекторський, професор Б. Кістяківський, генеральний суддя С. Шелухин і член Ради Міністерства закордонних справ М. Славинський.¹⁶ Комісія розробила відповідний законопроект, який був ухвалений Радою Міністрів Української Держави та затверджений Гетьманом П. Скоропадським. 2 липня 1918 р. він дозволив вихідцям з України, що мешкали в різних областях Росії, отримати українське громадянство й повернутися на Україну¹⁷.

У цей же час М. А. Славинський отримав значний дипломатичний досвід, працюючи у Міністерстві закордонних справ Української Держави, зокрема членом дорадчого органу, що був створений при міністерстві. За дорученням Гетьмана П. Скоропадського міністр закордонних справ Української Держави Д.І. Дорошенко створив групу радників¹⁸. До Ради Міністерства закордонних справ Української Держави, крім М. Славинського, увійшли також професор Київського університету Оттон Оттонович Ейхельман, Олександр Якович Шульгин, Іван Гнатович Красовський та ін.¹⁹.

Уряд гетьмана П. Скоропадського використав досвід М. Славинського як юриста, фахівця з етнічних, міжнародних проблем і включив його до Політичної комісії з мирних переговорів, яка разом з представниками Радянської Росії намагалася встановити кордон між Україною і Росією влітку 1918 р. на підставі зобов'язань, які взяла більшовицька Росія на мирній конференції у Брест-

Литовську. На посаду голови Політичної комісії було затверджено Гетьманом П. Скоропадським О.Я. Шульгина, але після його призначення послом у Болгарію обов'язки голови Політичної комісії почав виконувати член Ради Міністерства закордонних справ М. А. Славинський²⁰. При українській урядові мирні делегації було створено сім профільних комісій: політичну, військово-морську, фінансову, комунікаційну, економічну, юридично-редакційну й культурну (при ній була окрема комісія Міністерства ісповідань), які мали відстоювати інтереси Української Держави в сферах своєї компетенції. Членами Політичної комісії, яку очолював М. Славинський, були також відомі українські наукові діячі Л. П. Падалка, В. К. Прокопович, О. Г. Лотоцький, Д. І. Донцов, П. Я. Стебницький, О. І. Левицький, Є. Х. Чикаленко, К. А. Мацієвич, В. В. Садовський²¹. Політична комісія під час мирних переговорів збиралась на засідання вісім разів, де обговорювала питання, що могли бути порушені під час роботи над мирним договором²². Українська делегація в питанні визначення кордонів відстоювала інтереси неподільності кордонів Української Держави. Метою її діяльності було встановлення такого кордону, щоб суверенність України не зазнала шкоди як внаслідок втрати своїх, так і прилучення чужих територій. Це питання розглядалось з етнографічно-національної, історичної, географічної, економічної та стратегічної позиції, що було темами для спеціальних доповідей, зроблених членами Політичної комісії²³. Для більш ефективної роботи Політичної комісії залучали відомих фахівців у галузі української історії як експертів. Зокрема, у її роботі брав участь історик Д. І. Багалій²⁴. Комісія проводила засідання спільно з представниками російської делегації, де обговорювались можливі політичні межі України та Російської Радянської Соціалістичної Федеративної Республіки²⁵. Стенографічні відомості про засідання Політичної комісії, яку очолював М. А. Славинський в період з 9 по 22 липня 1918 р., свідчать про гострі суперечки, що виникали між представниками обох держав в процесі роботи, в яких М. Славинський займав принципову позицію²⁶. За домовленістю було прийнято, що спільні сторони, визначаючи межу між Українською Державою та Російською Федеративною Соціалістичною Радянською Республікою, будуть виходити переважно з принципів етнографії²⁷.

Для вироблення етнографічної межі між Українською Державою та РСФРР була утворена підкомісія, яка збиралась на засідання вісім разів. Процес йшов важко, але не з вини української делегації. На одному із засідань Політичних комісій обох держав М. А. Славинський, вказуючи на затягування російською стороною представлення свого варіанту етнографічної мапи, сказав: «Я протягом кількох засідань просив Російську Делегацію: тож дайте нам заради Бога хоч карту, хоч який-небудь план, щоб ми знали, що ви хочете, таким чином я рішуче відхиляю докір, зроблений в нашу сторону, ніби це залежить від нас. Це не залежить від нас...»²⁸.

Зрештою підкомісія виробила етнографічну мапу, визнану обома сторонами, але вона не була прийнята російською делегацією, оскільки не відповідала стратегічним планам російської сторони. Обстоюючи інтереси Української Держави, М. Славинський неодноразово вказував на подвійну гру, яку вела більшовицька делегація: «Ми показали той принцип, на якому ви так багато разів наполягали і поголосили його, це є принцип самовизначення, який ви так широко підкреслюєте, і ми говоримо, що рахуємося з даним моментом в своїх потребах...»²⁹. Але через непоступливість російської сторони діяльність Політичної комісії припинилась³⁰. Про свою участь в роботі як представник комісії у справі мирних переговорів з більшовицькою Росією, М. Славинський згадував і на допитах в НКДБ УРСР: «Я, за дорученням Скоропадського, входив в комісію по переговорах з урядом Радянської Росії. У зв'язку з виниклими протиріччями про кордони, Радянська делегація виїхала в Москву і більше не повернулася»³¹.

Восени 1918 р. М. Славинського за дорученням П. Скоропадського було направлено для визначення південно-східного кордону Української Держави. Він відбуває у Новочеркаськ із завданням доопрацювати договір між урядом Всевеликого Війська Донського Отамана П. Краснова і Гетьмана П. Скоропадського щодо кордонів і прав громадян. 2 вересня 1918 р. М. А. Славинський був призначений тимчасовим надзвичайним представником Української Держави при уряді Всевеликого Війська Донського³², у Києві інтереси Донської республіки представляв генерал А. Черечукін³³. На допитах у НКДБ УРСР М. А. Славинський згадував: «В вересні 1918 р. я був посланий як представник Української Держави при уряді Всевеликого Війська Донського. Мені було доручено виправити договір між генералом Красновим і Скоропадським по кордонах і правах громадян. Кордони були встановлені і права українців на Дону, а донських козаків на Україні визнано однаковими»³⁴. Коли М. Славинський завершив там свою роботу, на Дон з окремими дипломатичними дорученнями прибув голова Української військової місії генерал К. Середин³⁵.

Тим часом на Україні зростало незадоволення населення політикою Гетьманату. Українські партії соціалістів-федералістів, соціал-демократів, есерів, соціалістів-самостійників тощо утворили

Український Національний Союз (УНС), організований з метою підготовки й проведення повстання проти уряду П. Скоропадського. Спочатку УНС висував перед собою завдання досягти компромісу з Гетьманом та змусити його добровільно передати владу УНС.

Завдяки принциповій позиції при відстоюванні українських інтересів авторитет М. Славинського як прогресивного політичного та громадського діяча зріс. Восени 1918 р. його обрали членом Центрального комітету Української партії соціалістів-федералістів³⁶. Тому він як член ЦК УПСФ, взяв активну участь у діяльності УНС, очолюваного В. Винниченком.

Щоб втілити план відсторонення від влади Гетьмана, було вирішено ввести до складу уряду Ф.А. Лизогуба чотирьох міністрів від Української партії соціалістів-федералістів, які б переконали Гетьмана П. Скоропадського зректися влади. УПСФ, дотримуючись своєї партійної тактики, не бажала обіймати керівні посади в уряді. Хоча в його апараті працювали відомі її представники А. Яковлів, К. Лоський мали директорські посади в департаменті Міністерства закордонних справ. О. Шульгин і М. Славинський були радниками МЗС. Але для досягнення компромісу між Гетьманом та УНС в уряд Ф. Лизогуба міністри О. Лотоцький, Я. Стебницький, А. В'язлов і М. Славинський пройшли як кандидати Національного Союзу від УПСФ³⁷. М.А. Славинського 24 жовтня 1918 р. було призначено міністром праці, О.І. Лотоцького – міністром віросповідання, П. Я. Стебницького – міністром освіти, А. Г. В'язлова – міністром юстиції³⁸.

У списку урядовців міністерства праці на 1 листопада 1918 р. Максим Антонович Славинський значиться як Міністр праці, товаришем міністра був Володимир Андрійович Косинський, секретарем – Федір Євдокимович Коломийченко, урядовцем з Особливих Доручень VI-кл. – Михайло Григорович Болотов, урядовцем Особливих Доручень VII-кл. – Ксенофонт Сільвестрович Паламарчук³⁹.

У розпорядженні Міністерства праці знаходилося 166 чоловік, які підпорядковувалися Міністру та очолювали різні відділи і служби⁴⁰. Міністерство праці під проводом М.А. Славинського ставило собі мету створити фабричне законодавство, яке б захищало перш за все інтереси держави⁴¹ та регулювало трудові спори між найманими працівниками та роботодавцями.

Для того, щоб забезпечити міністрів-представників УПСФ, що входили до складу уряду, від переслідувань з боку влади, ЦК партії виключило їх із своїх лав. На допитах у НКДБ УРСР М. Славинський розповідав: «Щоб формально партія не відповідала за наші дії, ми на цей час вийшли з партії⁴²». Кожен із призначених міністрів від Української партії соціалістів-федералістів пропонував Гетьманові передати свої повноваження УНС. П. Скоропадський погодився з цим і порушив питання про своє зречення на засіданні Ради міністрів, але пропозиція новопризначених міністрів від УПСФ не знайшла підтримки серед інших членів уряду. Під час голосування члени УПСФ виявились у меншості. Про цю невдачу соціалісти-федералісти повідомили голову Українського Національного Союзу.

Активних дій восени 1918 р. УНС проти гетьманської влади не проводив, бо у в'язниці знаходився С. Петлюра. Українське громадянство було занепокоєне арештом С. Петлюри та вживало заходів, щоб його звільнити. З допомогою М. Славинського, П. Стебницького, О. Лотоцького та на клопотання міністра юстиції А. В'язлова перед Гетьманом після чотиримісячного ув'язнення С. Петлюру було звільнено⁴³. Про це писала київська преса у листопаді 1918 р.: «Якраз саме в цей час зі своєї особистої ініціативи чи ні, точно до цього часу неясно, колишні міністри: праці М.А. Славинський і віросповідань О. Лотоцький тоді ще перебуваючи в кабінеті, стали наполегливо просити про звільнення із в'язниці С. Петлюри»⁴⁴. Після того як його було звільнено, а представники УПСФ не змогли переконати Гетьмана П. Скоропадського передати владу УНС, останній почав активну воєнну підготовку, спрямовану на збройне усунення від влади Гетьмана. 14 грудня 1918 року війська Директорії УНР захопили Київ.

Соціалісти-федералісти в особі М.А. Славинського виявились причетними й до останнього державного акту Гетьманату – зречення П. Скоропадського влади. На допиті в НКДБ УРСР М.А. Славинський свідчив: «Перед вступом Петлюри в Київ 14 грудня 1918 р. Скоропадський викликав до себе мене, Полтавського поміщика і цукрозаводчика Леонтовича і запропонував переглянути текст його зречення від влади. Я проглянув його, відкоректував і при мені Скоропадський підписав цей текст»⁴⁵. Відредагований текст зречення Гетьмана був таким: «Я, Гетьман усієї України, на протязі семи з половиною місяців прикладав усіх своїх сил, щоб вивести край з того тяжкого становища, в якому він перебуває. Бог не дав мені сил справитись із цим завданням, і нині я, з огляду на умови, які тепер склались, керуючись виключно добром України, відмовляюсь від влади»⁴⁶.

Епізод зречення П.Скоропадського мав великий розголос, навколо нього ходили різні чутки. Спростував їх Василь Прохода, який восени 1945 року, в останні дні життя М.Славинського, перебував разом із ним у камері Лук'янівської в'язниці: «Несправедливе твердження, ніби поважний український діяч і публіцист Максим Славинський мав сказати Павлові Скоропадському, коли він підписував акт зречення від гетьманування: «Павле Петровичу! Історія вже сказала про вас усе! Сказала все! Все сказала про вас історія і вона вже більш нічого про вас не скаже...». Це – «поетична» вигадка В.Короліва-Старого»⁴⁷. Авторів цього зауваження довелося провести разом з професором М.Славинським останні місяці в 1945 р., і він стверджував: «Тоді професор запевнив мене та інших в'язнів, що він того гетьманові не міг сказати і все то неправда та нерозумна вигадка»⁴⁸.

Підсумовуючи діяльність М.А.Славинського в період Української Центральної Ради та Гетьманату П.Скоропадського, можна зробити висновок протек, що громадсько-політична позиція Максима Антоновича Славинського характеризувалася своєю послідовністю у відстоюванні інтересів України. Будучи головою Особливої наради з питань розробки обласної реформи, прагнув національної злагоди в постімперській Росії, відстоюючи національно-територіальну автономію для України. Його дипломатична робота спрямовувалась на примирення інтересів сусідніх країн і забезпечення стабільності української державності. Як міністр праці, прагнув класового примирення інтересів підприємців та робітників, який демонстрував уряд П.Скоропадського.

Дана праця не розкриває всієї суті проблеми, не вичерпує всіх аспектів запропонованої тематики, а тому потребує подальшого дослідження.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1.Верстюк В.Ф. Осташко Т.С. Діячі Української Центральної Ради. Бібліографічний довідник. – К., 1999. – 255 с.; Болаболчченко А.А. Три долі : Модест Левицький, Петро Стебницький, Максим Славинський: Біографічні нариси. – К., 1999. – 96 с.; Стрельський Г. Трубайчук А. М. Грушевський, його сподвижники й опоненти. – К., 1996. – 192 с.; Скорульська Р. Харчук Р. Остання зірка «Плеяди» // Слово і час. – 1998. – №3. – С. – 81-85.; Дорошенко Д. Історія України 1917 – 1923. Т. 2. – К., – 2002. – 352 с.; Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє-минуле. 1914 – 1920. – Мюнхен. – 1969. – 480 с; 2. Прием украинской делегации князем Г. Львовым // День. – 21 марта. – 1917. – С. 3.; Лотоцький О. Сторінки минулого. Праці українського наукового інституту. Серія мемуарів. Книга 4. – Варшава, 1932. – Т. XXI. Частина третя. – С. 343, 345; 3. Прием украинской делегации князем Г. Львовым // День. – 21 марта. – 1917. – С. 3; 4. Державний архів Служби Безпеки України (далі – ДАСБ України).- Ф. 6. - Спр. 71178 ФП. - Арк. 90; 5. Там само. - Арк. 28; 6. Там само. - Арк. 90; 7. Славинський М.А. Заховаю в серці Україну: Поезія, публіцистика, спогади. – К., 2002. – С. 13; 8. ДАСБ України. – Ф. 6. – Спр. 71178 ФП. – Арк. 23 зв. – 24.; 9. Там само. – Арк. 24; 10. Там само. – Арк. 90; 11. Українська дипломатична енциклопедія. – Т. 2. – К., 2004. – С. 482; 12. ДАСБ України. Ф. 6. – Спр. 71178 ФП. – Арк. 15; 13. Там само. – Арк. 91.; 14. Там само. – Арк. 28; 15. Там само. – Арк. 91; 16. Дорошенко Д. Історія України 1917 – 1923. Т. 2. – К., – 2002. – С. 108; 17. Там само. – С. 111; 18. Табачник Д. Історія української дипломатії в особах. К., – 2004. – С. 143; 19. Дорошенко Д. Історія України – Т.2. – С. 103; Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє-минуле. 1914 – 1920. – Мюнхен. – 1969. – С.264; 20. Дорошенко Д. Історія України. – Т. 2. – С. 113; 21. Там само; 22. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України. – Ф. 2607. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 26 зв., 27; 23. Там само. – Арк. 27 зв.; 24. Філатов О.В. Українско-Російская мирная конференция 1918 г. – Полтава, 1995. – С. 57; 25. ЦДАВО України. – Ф. 2607. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 27; 26. Там само. – Ф. 3695. – Оп. 1. – Спр. 191. – Арк. 1 – 396; 27. Там само. – Ф. – 2607. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 27; 28. Там само. – Ф. 3696. – Оп. 1. – Спр. 191. – Арк. 131; 29. Там само. – Ф. – 3667. – Оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 162; 30. Там само. – Ф. – 2607. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 27; 31. ДАСБ України. Ф. 6. – Спр. 71178 ФП. – Арк. 91 зв.; 32. ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 15; Ф. 3766.- Оп. 1.- Спр. 126.- Арк. 12; Ф. 3766. - Оп. 1.- Спр. 22.- Арк. 10; 33. Проданюк Ф. Дипломатія держави гетьмана П. Скоропадського // Політика і час. – 1992. – №5. – С. 68; 34. ДАСБ України. Ф. 6. – Спр. 71178 –ФП. – Арк. 91 зв.; 35. Дорошенко Д. Історія України. – Т. 2. – С. 136; ДАСБ України.– Ф. 6. – Спр. 71178 ФП. – Арк. 91 зв.; 36. Славинський М.А. Вказ.праця. – С. 14; 37. Дорошенко Д. Історія України. – Т. 2. – С. 275; 38. ЦДАВО України. –Ф. 3766. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 30; Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє-минуле. – С. 365; ДАСБ України. - Ф. 6. – Спр. 71178 ФП. – Арк. 91 зв.; 39. ЦДАВО України. –Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 13; 40. Там само. – Арк. 13 –27; 41. Дорошенко Д. Історія України. – Т. 2. – С. 119; 42. ДАСБ України. - Ф. 6. – Спр. 71178 ФП. – Арк. 91 зв.; 43. Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. – К., 2001. – С. 190; 44. Как выступил Петлюра? // Вечернія новости. – 1918. – 24 ноября. – С. 1; 45. ДАСБ України. – Ф. 6. – Спр. 71178 ФП. – Арк. 92; 46. Дорошенко Д. Історія України. – Т. 2. – С. 292; 47. . Славинський М.А. Вказ.праця. – С.15; 48. Там само. – С.16.

Т.О. Грачевська

Наукове видання

УДК 9

ББК 63.3(0)

Н-34

Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. XI. Серія: Історія: Збірник наукових праць. /За заг. ред. проф. П.С. Григорчука. /- Вінниця, 2006. - 398 с.

Затверджено Вищою Атестаційною Комісією України як наукове фахове видання з історичних наук (Постанова президії ВАК України від 10 листопада 1999 року №3-05/11).

Відповідальний редактор Григорчук П.С.
Відповідальний секретар Зінько Ю.А.

Технічний редактор Мазур І.В.

Видавничий відділ Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського 21100, Вінниця, вул. Острозького, 32. Тел. 26-71-33

Підписано до друку 15.50.2006. Формат 60x84/18. Папір офсетний. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 39,4.

Віддруковано на ДП "Державна картографічна фабрика"
м. Вінниця, вул. 600-річчя, 19.
Зам. 273, наклад 250 прим.